

Погорська І.І.

Концептуалізація інтегративної парадигми в контексті побудови партнерства у міжнародних відносинах

УДК 327(560)

Погорська І.І.,
доктор політичних наук,
старший науковий співробітник,
старший науковий співробітник
Інституту міжнародних відносин
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

У статті розглянуто ключові тенденції розвитку сучасної інтегративної парадигми, напрями науково-теоретичного дискурсу щодо її розвитку, виклики і проблеми, які будуть визначати контекст подальшої еволюції зазначеного напрямку у сфері аналізування міжнародних відносин.

Ключові слова: інтегративна парадигма, модель, партнерство, безпека, стратегічна взаємодія.

В статье рассмотрены ключевые тенденции развития современной интегративной парадигмы и направления научно-теоретического дискурса ее развития, вызовы и проблемы, которые будут опре-

делять контекст дальнейшей эволюции указанного направления в сфере анализа международных отношений.

Ключевые слова: интегративная парадигма, модель, партнерство, безопасность, стратегическое взаимодействие.

The article examines key trends in the development of the modern integrative paradigm and the direction of the scientific and theoretical discourse of its development, challenges and problems that will determine the context for the further evolution of this direction in the sphere of analysis of international relations.

Key words: integrative paradigm, model, partnership, security, strategic interaction.

На початку ХХІ ст. світ зазнав кардинальних змін, з'явилися нові загрози і виклики, ускладнилися міжнародні проблеми, підвищився загальний рівень кризовості. Проте цілком очевидно, що вирішення глобальних проблем і викликів, що стоять перед людством, можливе тільки за співробітництва всіх основних учасників міжнародного співтовариства, відкритого і рівноправного діалогу між ними.

Керованість сучасними глобальними та регіональними процесами перебуває у прямій залежності від успіху багатосторонньої взаємодії, пошуку колективних взаємоприйнятних рішень. Тому зовнішня політика сучасних держав суттєвим чином націлена на створення більш стабільного, передбачуваного і безпечного міжнародного середовища, де віднайдено ефективний баланс між національними та колективними інтересами акторів й комплексна еволюція якого на сучасному етапі є предметом серйозних наукових дискусій.

У сучасній науковій літературі існують різні напрями і підходи до розуміння природи і ролі інтеграційних процесів у міжнародних відносинах. Наукова спільнота збагатила дослідницький базис такими важливими фундаментальними класичними розробленнями, як праці К. Дойча, Д. Мітрані, П. Катценштайна, Е. Хааса, Л. Ліндберга, С. Хоффмана, А. Вендта, Е. Моравчика, С. Уолта. Зокрема, американські представники школи функціоналізму, розвідки яких активно використовуються прихильниками і європейського федералізму, як критерії інтеграції пропонують досвід розроблення та ідеї конституцій США та Швейцарії, у яких на основі суспільної свідомості створені формально розділені (штати в США і кантони у Швейцарії) спільноти [1]. Водночас у роботах класика інтеграції Д. Мітрані стверджується, що інтеграція різного рівня має місце у світових імперіях, блоках і міжнародних організаціях [2]. При цьому вирішальними доцільно визначити такі ознаки: дієвий контроль над легітимним використан-

ням влади, наявність загального органу прийняття рішень і наявність центру політичного утворення, що належать до спільноти громадян.

У рамках плюралістичної моделі інтеграції сам процес розглядається в термінах комунікаційних мереж, які передають інформаційні повідомлення і сигнали, що сприяють виконанню певних функцій і накопиченню досвіду. К. Дойч, прихильник цієї моделі, проаналізував два типи політичних об'єднань, кожному з яких відповідає свій особливий процес інтеграції: амальгамні і плюралістичні. Під першим розуміється злиття у відповідній формі двох або кількох самостійних раніше одиниць у більш широке об'єднання, наділене певним типом спільного управління. У другому інтегруються одиниці, які зберігають свою політичну самостійність. При цьому здійснення амальгамної інтеграції потребує комплексу різноманітних умов соціокультурного та політичного характеру, серед яких прихильність населення спільнот, що інтегруються, одним і тим самим цінностям, обґрунтування очікування вигід від інтеграції, достатнє знання один одного і, відповідно, передбачуваність поведінки. Вважаючи, що не може бути універсального закону, за яким розвиваються кооперація й інтеграційні процеси, К. Дойч назвав кілька необхідних для цього умов. Серед них він насамперед виділив спільність політичних цінностей і такі психологічні чинники, як знання партнерів, розвиток торгівлі, інтенсивність культурного обміну та обміну ідеями. К. Дойч розробив концепт «співтовариство безпеки», який був застосований у ряді тематичних досліджень [3]. Згідно із цим підходом процес інтеграції повинен супроводжуватися лояльністю населення до нових політичних інститутів та усвідомленням своєї єдності. Реалізація плюралістичної моделі не вимагає широкого набору умов для успішної інтеграції. Основні соціокультурні цінності одиниць, які інтегруються, просто не повинні суперечити одна одній, тоді як передбачува-

ність поведінки стосується лише обмеженої сфери спільних інтересів [4]. У результаті переважальними виявилися два фактори: попереднє співробітництво й економічна потужність. Якщо врахувати, що «попереднє співробітництво» само собою є результатом дії інших факторів, то залишаються два провідних фактори – економічна і військова потужність.

Мета статі полягає у дослідженні ключових тенденцій розвитку сучасної інтегративної парадигми та напрямів науково-теоретичного дискурсу щодо її розвитку, викликів і проблем, які будуть визначати контекст подальшої еволюції цього напрямку у сфері аналізу міжнародних відносин. Серед принципів тенденцій виділяються завдання осмислення фактора подальшої диференціації інтенсивності і глибини відносин міжнародних акторів та продовження дискусії щодо винайдення найбільш ефективною союзницької моделі взаємодії на міжнародному просторі.

Необхідно зазначити, що на сучасному етапі суттєвим залишається вплив адептів, представників школи раннього неофункціоналізму, таких як професор Каліфорнійського університету в Берклі Е. Хаас, Л. Ліндберг і С. Шейнголд з університету Віконсина. Важливим внеском Е. Хааса, котрий є автором класичної праці «Об'єднання Європи», стало поняття «функціональний перелив». Е. Хаас трактує інтеграцію як значною мірою автоматичний, кумулятивний процес, де лібералізація торгівлі в рамках митного союзу приводить до гармонізації загальної економічної політики і в результаті матиме поширення в політичній сфері з перспективою створення інтегрованого політичного співтовариства [5].

Системні дослідження С. Хоффмана доводять таку тезу: будь-яка міжнародна система має свою внутрішню логіку розвитку, різноманітні внутрішні детермінанти та особливу геоісторичну ситуацію, що впливатиме на її учасників. Таким чином, автор протиставив логіку інтеграції і логіку різноманітності. Остання встановлює ліміти тією мірою, у якій процес «функціонального переливу» чи «перетікання» може працювати. Це обмежує простір, у якому працює логіка функціональної інтеграції [6]. Такий підхід припускає, що у ключових вимірах «високої політики», важливих для національних інтересів, пріоритет надається національній самостійності.

Неофункціоналістські розроблення Л. Ліндберга відрізняє від ранніх теорій функціоналізму підкреслення важливості наднаціональних інститутів. Разом із С. Шайнголдом вони переформулювати неофункціоналізм теорії інтегрування з урахуванням фактора політичного керівництва. Розглядаючи співтовариства як політичну систему, де входить вимог, підтримка і керівництво перетворюються у виходи системи у вигляді рішення і дії, які, зокрема, впливають на майбутні входи через зворотний процес. Дослідники дійшли висновку, що інтеграція є функцією системи і підтримкою для системи [7].

Компаративні дослідження П. Катценштайна продемонстрували доцільність застосування більш гнучкого критеріального комплексу, що є вільним від формалізму та економічної детермінанти, значно розширивши межі порівняння інтегративних моделей та збільшивши можливість побачити в регіональних інтеграційних процесах риси універсальних тенденцій [8].

Конструктивістський доробок базується на методології А. Вендта, що орієнтована на вивчення держав як автономних акторів, взаємодія між якими створює міжнародну систему. А. Вендт, однак, наполягає на необхідності часткової реіфікації та антропоморфізації держави як соціального інституту у дослідженні міжнародної системи, розвиваючи тезу «держави – теж люди». Дослідник стверджує, що держави відрізняються від усіх інших акторів міжнародних відносин стабільним набором фундаментальних відмінних якостей [9].

Активне залучення напрацювань соціального конструктивізму стало важливою рисою теорії нового регіоналізму. Представники новітніх інтеграційних концепцій вважають, що регіональна ідентичність виникає не в чітко окреслених географічних, етнічних чи мовних кордонах, а в рамках простору, у якому сконцентровані найбільш інтенсивні економічні, політичні та соціальні контакти. Наприклад, Е. Харелл стверджує, що вихідними передумовами інтеграції можуть бути: складене уявлення про регіон і спільна з його жителями ідентичність [10]. Перше дозволяє окреслити географічні межі того чи іншого регіону, а друге вказує на формування регіональної самосвідомості, у якій жителі цього регіону відокремлюють себе від мешканців будь-яких інших регіонів (негативна ідентичність) та/або в якому ключові питання розвитку трактуються переважно одноманітно (позитивна ідентичність).

Сучасні дослідження вирізняються фундаментальними працями, у яких представлено систематизацію ознак інтеграції, поєднуючи економічний, історико-політичний і культурно-психологічний аспекти аналізу регіональних форматів багатостороннього співробітництва. Автори вказують на унікальні геополітичні умови, у яких зароджувалися регіональні інтеграційні імпульси, водночас наполягаючи на необхідності осмислення наявних прикладів інтеграції як паралельних, теоретично сумісних, що допускає їх розгляд у єдиному аналітичному контексті [11].

У прикладному вимірі концептуальні переваги традиційно належать реалістському напрямку, що наполягає на повноті державного суверенітету, а сутність інтеграційних взаємодій трактує ближче до кооперації за інтересами. Деяким чином йому опонує ліберальний інтегуверменталізм. Представлений, зокрема, Е. Моравчиком, цей підхід припускає, що замість відродження неофункціоналізму необхідно знайти позитив у сучасній теорії міжнародної політичної економіки [12]. Такі теорії припускають, що

інтегративні утворення найкраще розглядати як міжнародний режим для політики координації, основного та інституційного розвитку, який може бути пояснений через послідовний аналіз формування національної переваги і міжурядової стратегічної взаємодії.

Витрати і вигоди міжнародної взаємозалежності можуть розглядатися як фактори, що визначають відмінності між неофункціоналізмом і ліберальною міжурядовою співпрацею таким чином: якщо неофункціоналізм підкреслює внутрішній технократичний консенсус та активну роль наднаціональних посадових осіб у формуванні переговорних результатів, то міжурядова кооперація фокусується на внутрішній коаліційній боротьбі та підкреслює автономію національних лідерів.

Важливо зауважити, що інтеграція – один із найважливіших глобальних політичних та економічних процесів. З одного боку, він пов'язаний з об'єднанням ресурсів і боротьбою за лідерство, з іншого – з добровільним самообмеженням свободи дій держав за допомогою взаємозв'язків преференційного співробітництва. У разі політичної інтеграції може йтися або про створення в результаті самостійного політичного цілого в певних територіальних межах, або про виникнення політичного співтовариства, що не має чіткої прив'язки до території. У першому випадку зазвичай мається на увазі оформлення державності – виникнення наднаціонального об'єднання у формі федерації чи конфедерації держав. При цьому політична інтеграція має просторовий вимір і зовнішні кордони, тобто є регіональною, а не глобальною. У результаті інтеграційного процесу відбувається поступове відмирання або усунення політичних кордонів всередині простору, що інтегрується.

Згідно із другим варіантом політична інтеграція може мати іншу кінцеву мету – оформлення політичного співтовариства, позбавленого територіальної прив'язки. У такому разі йдеться про комунікативну інтеграцію між політичними дійовими особами, концептуальні підстави якої розроблялися школою К. Дойча. За такого розуміння поділ світу на держави і державні кордони як такі не має великого практичного значення. Учасники подібного політичного співтовариства об'єднані насамперед не територією або державою, а загальною культурою, формальними і неформальними нормами, звичаями і цінностями.

На концептуальних підвалинах трьох напрямів – ліберального, реалістського та конструктивістського – точиться дискурс й щодо моделей партнерства в сучасних міжнародних відносинах. Головний акцент робиться на таких технічних моделях аналізування, як спільнота безпеки, альянс між демократіями та конструктивістський концепт організаційної поведінки.

Адаптована у західному політичному просторі інтегративна союзницька модель договірних відносин у світовому вимірі сучасних інтеграційних вза-

ємодій передбачає поєднання традиційних підходів, що спрямовані на захист території, зі спільними зусиллями щодо захисту критично важливих функцій для розвитку суспільства. Теоретично трансатлантична солідарність може створити передумови для подолання розбіжностей політичного, бюрократичного та операціонального характеру і може бути розглянута як опора для ефективного вирішення проблем глобального характеру, бо саме така модель базована на нормах та стандартах захисту людини, що віддзеркалює відповідні цінності. Виняткові партнерські відносини Заходу суттєвим чином стимулювали процес глобальної інтеграційної взаємодії в економічній сфері, сприяли розвитку процесів соціальної та політичної глобалізації. З іншого боку, практика навіть власне європейської взаємодії позначена дивергенцією інтересів, позицій та дій.

Діючи у сучасному міжнародному просторі, держави підтримують різні види партнерства: особливі відносини як довгострокові партнерські відносини із сильними історичними коренями; інструментальні альянси, які мають чітко визначені прикладні завдання; природні альянси, які передбачають стійке партнерство, що знаходить своє підґрунтя у спільно побудованій ідентичності та схожості політичної культури, що є особливо характерним для західної цивілізаційної спільноти. Принциповою характеристикою природного альянсу є те, що союзники свідомо дотримуються тих міжнародних стандартів, які вони вважають універсальними, поза залежністю від контексту ситуацій та подій. У результаті природний альянс прагне витримати виклики міжнародного середовища і зберегти здатність діяти впродовж довгого історичного часу, незважаючи на зміни конфігурацій як у міжнародному середовищі, так і в характері небезпек і загроз.

Сучасна наука про міжнародні відносини переваги природного альянсу найбільш ефективним чином демонструє через його порівняння з тактичною та історичною моделями міжнародних альянсів, що відповідає трьом типам ідентифікації кооперативної взаємодії міжнародних акторів на практиці. Виявлення різниці між цими типами допомагає оцінити стійкість партнерства, а також імовірні джерела напруги.

Важливу роль зберігає модель тактичного альянсу. За оцінкою більшості фахівців із цієї проблематики (С. Уолт, Г. Моргентау, Г. Х. Снайдер), утворення тактичних союзів найчастіше є результатом прагматичних міркувань лідерів держав, що прагнуть досягти короткострокових цілей [13]. Як правило, такі цілі є частиною більш широкої та довгострокової стратегічної перспективи. Тактичне зближення не вимагає почуття дружби чи природності партнерства, що не робить обов'язковою відсутність напруженості у відносинах союзників. Більше того, тактичний союз не виключає ворожість у майбутньому. Попри те, що такі альянси оцінюються

як дипломатичні, їх справжня ефективність полягає у ступені, в якому вони покращують загальне стратегічне положення країни з огляду на програму реалізації довгострокових цілей.

Історичні альянси мають підвалиною традицію міцного партнерства, які сторони підтримують, незважаючи на значні «розриви» або структурні зміни в міжнародній системі [14]. Конструктивні особливості історичного партнерства дозволяють альянсу переважати за значенням конкретні непередбачені обставини та розходження позицій за наслідками останніх, що дозволяє союзникам підтримувати співробітництво, спираючись на минулі успіхи як певного координаційного фокусу, виправдати додаткові партнерські відносини. Поряд із цим фактор невизначеності міжнародної перспективи робить партнерство в історичному альянсі привабливим інструментом для хеджування широкого набору сценаріїв. Історичні союзники схильні, за певних поточних обставин, приймати короткострокові компромісні рішення, які можуть не повністю збігатись із національними інтересами в надії, що вони отримають переваги в довгостроковій перспективі.

Концепція природного альянсу продовжує логіку історичного альянсу у бік особливого поглибленого партнерства, що будується на фундаменті спільності політичної культури та ідентичності союзників [15]. Ключова відмінність між двома підходами полягає у виявленні у природних союзників, окрім спільного почуття історії, спільних елементів формування політичної культури та ідентичності, що є додатковим чинником успішної координації і розвитку партнерських відносин. Політична культура тут трактується як набір цінностей і переконань про політичні системи, практики і стандарти, які населення вважає доцільними і за допомогою яких інтерпретується міжнародний стратегічний краєвид. Зокрема, йдеться і про те, що стандарти і норми, які учасники природного союзу сприймають як загальноприйняті, узагальнені ними тією мірою взаємності, у якій розгортання серйозного конфлікту чи довгострокове напруження є найменш вірогідним за будь-які інші союзницькі утворення.

Суттєвим чином стійкість природного альянсу знаходить підґрунтя і в тому, що партнери усвідомлено дотримуються міжнародних стандартів, які вони вважають універсальними, поза залежністю від контексту змін у міжнародному середовищі. У результаті природний альянс прагне витримати тиск зовнішнього до нього середовища і демонструє здатність діяти впродовж довгого історичного періоду.

Необхідно констатувати, що саме природний альянс повинен бути визнаний як найбільш ефективна модель міжнародного партнерства. Суттєвим чином це має стати результатом процесу розвитку відносин на фундаменті первісної подібності політичної культури та процесу накопичення спільного досвіду, який кооптує тотожності у політичній

дії. Різниця потенціалів як усередині інтегративної спільноти, так і між новими викликами і форматом співпраці як інструментом управління та врядування є очевидною. Це, зокрема, стимулює теоретичні розроблення щодо дискурсу про ефективність розвитку організаційної моделі в контексті зростання тренду національної суверенізації держав й постання проблеми кооптації зусиль у безпековому вимірі розвитку.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Lindberg L. Political Integration: Definitions and Hypotheses / L. Lindberg // *The European Union: reading on the Theory and Practice of European Integration*. – Palgrave Macmillan, 2003. – P. 151–162.
2. Mitrany D. A working peace system / D. Mitrany // *The European Union: reading on the Theory and Practice of European Integration*. – Palgrave Macmillan, 2003. – P. 99–120.
3. Walt S. *The Origins of Alliances* Ithaca / S. Walt. – N.Y. : Cornell University Press, 1987. – 321 p.
4. Keohane R. Reciprocity in International Relations/R.Keohane//*International Organization*.–1986.– Vol. 40. – № 1. – P. 1–27.
5. Haas E. *The Uniting of Europe* / E. Haas // *The European Union: reading on the Theory and Practice of European Integration*. – 2003. – P. 145–149.
6. O’Neill M. *The Politics of European Integration* / M. O’Neill. – London : Routledge, 1996. – 191 p.
7. Hoffmann S. Europe’s identity crisis: between the past and America / S. Hoffmann [Electronic resource] – Access mode : http://www2.warwick.ac.uk/fac/arts/english/currentstudents/undergraduate/modules/fulllist/special/en304/student_work/20026886.pdf.
8. Katzenstein P. *A Religion in an Expanding Europe* / P. Katzenstein. – Cambridge : Cambridge University Press, 2006. – 352 p.
9. Wendt A. *Social Theory of International Relations* / A. Wendt. – Cambridge : Cambridge University Press, 2000. – 429 p.
10. Herkenrath M. Introduction: The Regional Dynamics of Global Transformations / M. Herkenrath // *International Organization*. – 2007. – Vol. 48. – Is. 2–3. – P. 91–105.
11. Bolanos A. A step further in the theory of regional integration: A look at the Unasur’s integration strategy / A. Bolanos // *Working paper GATE*. – 2016-17.
12. Moravcsik A. Negotiating the Single European Act: national interests and conventional statecraft in the European Community / A. Moravcsik // *International Organization*. – 1991. – Vol. 45. – № 1. – P. 19–56.
13. Snyder G. *Alliance Politics* / G. Snyder. – Ithaca ; N.Y. : Cornell University Press, 1997. – 432 p.
14. Rosecrance R. Mergers and Acquisitions / R. Rosecrance // *The National Interest*. – 2005. – № 80. – P. 65–73.
15. Bearce D. Alliances, internal information, and military conflict among member-states / D. Bearce, K. Flanagan, K. Floros // *International Organization*. – 2006. – № 60 (3). – P. 595–625.